

Ю. М. Бідзіля,
канд. філол. наук

УДК 007: 304: 659.3.

Угорськомовна преса на Закарпатті

У статті розглядаються основні етапи формування преси угорського етносу Закарпаття в різних соціально-політичних та історичних умовах, аналізуються проблеми зародження, становлення та сучасного функціонування угорськомовної періодики краю.

Ключові слова: угорськомовна преса, інформаційний простір, українсько-угорські взаємини, самосвідомість.

В останні роки в світовому журналістико-знавстві активно досліджуються медіа окремих етнічних груп. Наукові звіти американських інституцій, що вивчають проблеми функціонування таких ЗМІ в сучасних умовах (New America Media: <http://newamericamedia.org>), констатують вражаюче їх зростання в США, Канаді, Австралії та країнах Європейського Союзу. Парадоксально, але саме етнічні медіа, навіть в умовах економічної кризи, не зазнали збитків, а деякі навпаки – досягли певного росту. Усе це підкреслює актуальність наукових розвідок у цьому руслі, в тому числі й для України, окремі регіони якої також вирізняються національною різноманітністю.

Закарпаття – один із найбільш етнічно строкатих регіонів України. Історично так склалося, що, крім українців, у цьому регіоні проживають угорці (друга за чисельністю етнічна група в області), румуни, росіяни, словаки, німці, євреї, роми (цигани), вірмени, поляки, білоруси та ін. Загалом в Закарпатті, за даними останнього перепису, мешкає близько 100 національностей. У науці етноси прийнято поділяти на ті, що є автохтонними, тобто, які мешкають на певній території споконвічно, й ті, що опинилися на ній відносно недавно внаслідок історико-політичних чи інших обставин. Угорську національну меншину традиційно зараховують до автохтонного населення Закарпаття, оскільки вона оселилася тут більше тисячі років тому.

Актуальність нашого дослідження очевидна з огляду на відсутність комплексного вивчення інформаційно-комунікаційного середовища регіону етнодемографічного, суспільно-політичного та культурного розвитку угорців Закарпаття. Особливо ґрунтовного аналізу потребують угорськомовні медіа, які практично не вивчалися ні в радянський період, ні після отримання Україною незалежності.

За час із 1991 р. кількість угорськомовних періодичних видань на Закарпатті збільшилась

у кілька разів, що є свідченням як справжньої свободи слова в державі (у тому числі для національних меншин), так і проявом надзвичайної громадсько-культурної активності угорського етносу в регіоні та Україні в цілому. Оскільки ЗМІ в нинішніх умовах не керує єдина партія, як це було за часів СРСР, а на дослідження проблем не накладається табу, то саме через вивчення угорськомовної преси можна достатньо глибоко осмислити й проаналізувати суспільно-політичне становище, культурний розвиток угорців Закарпаття з часів зародження періодики до сьогодення. Це дало б змогу зліквідувати білі плями в історії розвитку преси найбільш чисельної після українців етнічної групи області та відстежити її стосунки з іншими національностями регіону. Водночас зауважимо, що специфіка функціонування угорськомовної преси на Закарпатті є прогалиною як в журналістикознавстві України, так і Угорщини. Тривалий час після встановлення радянської влади на Закарпатті в наукових працях про угорську національну меншину майже не згадувалося.

Згодом процес дослідження українсько-угорських та угорсько-українських взаємин активізувався. Зачинателем цієї справи була кафедра угорської філології, створена в Ужгородському університеті в 1964 р., згодом Центр гунґарології (1988). Найбільш вагомі їх праці присвячені лінгвістичним проблемам: монографія «Українсько-угорські міжмовні контакти» (1970–1976), тритомний «Атлас угорських говорів Закарпаття» (1992–2003) та семитомний «Загальнокарпатський діалектологічний атлас» (1989–2003) за редакцією П. М. Лизанця. Пізніше з'являються актуальні дослідження в науковому періодичному виданні «Acta Hungarica». Проте тодішні дослідження, особливо історико-літературні, часто були заідеологізовані й притягували в гунґаристику «тему радянського способу життя», «вплив великої жовтневої

революції», «образ В. І. Леніна», «ленінські квітневі тези», «історію боротьби угорської комуністичної партії», «питання про перемогу соціалістичної революції в Угорщині» тощо [1, 24, 28, 29, 30, 31, 81, 134].

Після проголошення Україною незалежності поживалося дослідження проблем угорського етносу серед науковців-істориків. Заслуговує на увагу угорськомовна історіографія Закарпаття (Д. Дупко, І. Орос, А. Береґсасі, І. Черничко та ін.), яка подає свої наукові студії крізь призму українсько-угорських взаємин та суспільного становища угорської національної спільноти області. В останній час з'явилися наукові праці, присвячені новітньому періоду стосунків між Україною та Угорщиною. Зокрема ґрунтовно проаналізовано процес становлення українсько-угорських міждержавних відносин у перші роки після проголошення нашою країною незалежності [2]; зроблено спробу визначити місце Закарпаття в системі міждержавних відносин України та Угорської республіки в сучасних геополітичних умовах [3]; представлено політичну активність угорськомовного населення Закарпаття під час проведення виборів різного рівня в історичному розрізі [4]; сучасне суспільно-політичне становище та культурний розвиток угорської національної меншини [5].

Угорська національна меншина в Україні належить до тих, що територіально проживають найбільш компактно. Основна частина українських угорців, за даними перепису 2001 р., мешкає на Закарпатті (здебільшого в Берегівському, Виноградівському, Мукачівському, Ужгородському районах). Всього в області проживає 151,5 тис. угорців (12,1 % від усього населення). У порівнянні з переписом 1989 р. кількість представників угорського етносу в Закарпатті зменшилася на 0,4 %.

Для повноти розуміння зародження та розвитку угорськомовної преси в Закарпатті вдамося до короткого історичного екскурсу. Протягом ХІХ–ХХ ст. політичне, правове та національно-культурне становище угорськомовного населення Закарпаття постійно змінювалося. У період існування дуалістичної монархії (з 1867 р.), до складу якої належало і Закарпаття, центральна угорська влада всіляко намагалася контролювати тут усі політичні й економічні процеси. Угорський етнос, хоч і не був чисельно домінуючим на Закарпатті, але мав превелеґійоване становище, бо належав до державотворчої нації. Одночасно йшов процес посилення мадяризації та «політичного терору щодо неугорського населення, обмежувалися свободи друку, зборів, спілок, народних виступів тощо. А виборчі процеси проходили в умовах переслідувань, репресій, вуличних сутичок, що вказу-

вало на складну соціально-політичну кризу суспільства [4, 68].

Після розпаду Австро-Угорщини, за Сен-Жерменською угодою (1919), Закарпаття разом із Пряшівщиною увійшло до Чехословаччини, а угорці із титульної нації й політично домінуючої групи населення перетворилися в етнічну меншину. Однак у складі нового державного утворення вони мали рівні права з іншими народами. Політика щодо національних меншин в тодішній Чехословаччині була надзвичайно лояльною. «У парламенті кожен депутат мав право виголошувати промови рідною мовою..., навіть офіційна присяга виголошувалася сімома різними мовами» [4, 76].

Криза 30-х рр. ХХ ст. значною мірою вплинула на етнічні процеси в краї. У цей період серед угорського населення Закарпаття активізувалася пропаганда реваншизму, зокрема цим займалися партія А. Аюша, Автономна партія автохтонів. У роки кризи зросла кількість закарпатської угорської молоді, яка таємно направлялася на двомісячні політичні навчання в Угорщину. Повернувшись в Закарпаття, молодь ставала активом партії А. Аюша, активно включалася в пропаганду реваншизму, у суспільстві почали з'являтися прогітлерівські настрої [6, 217].

Весною 1939 р. гортіївська Угорщина окупувала Карпатську Україну. Політичні катаклізми, що потрясли тогочасність, внесли серйозні корективи в політичне життя Закарпаття. Відтак «нова влада» взялася за чистку території від «небажаних» елементів. Масові арешти русинів-українців набрали таких масштабів, що уряд змушений був вислати сюди свого представника Т. Патакі для приборкання тих місцевих керівників, які надто переступали закони [6, 467]. Упродовж 1939–1944 рр. угорці в краї знов займають домінуюче політично-правове становище. Проблемаам національно-патріотичних рухів усіх етносів Закарпаття цього періоду, у тому числі й угорського, присвячено чимало наукових розвідок [1].

Після визволення Закарпаття в 1945 р. і возз'єднання його з радянською Україною становище угорців краю знову-таки змінилося – вони стали національною менщиною. Органи нової радянської влади поставилися до угорців двоєко. З одного боку, їх прагнули якнайшвидше радянізувати та русифікувати, з іншого – угорці, так само як і закарпатські німці, були зараховані до політично ворожих націй. Уже із жовтня 1944 р. радянська влада починає активно проводити репресивні заходи проти угорськомовного населення Закарпаття. В цей період «угорці-комуністи та нечисленні прорадянсько налаштовані групи угорського населен-

ня краю, хто з переконань, а хто з ілюзій чи меркантильних інтересів, підтримали включення Закарпаття до складу Радянського Союзу» [7, 122].

Проте демонстрація прихильності до нової влади на Закарпатті не вберегла угорськомовне населення краю від репресій. Восени 1944-го та на початку 1945-го рр. почалися масові арешти і депортації угорців Закарпаття. «У відповідності до... розпорядження військової ради 4-го українського фронту від 13. XI. 1944 р. всі угорці-чоловіки віком від 18 до 55 років прирівнювались до військовополонених. На підставі цього розпорядження до таборів було відправлено близько 70 тис. угорців, з них 25 тис. були вихідцями із Закарпаття» [7, 122]. Було кваліфіковано як куркульські 1029 приватних господарств угорськомовних селян (51,5 % від усіх господарств) і їх було ліквідовано. Це дало підстави науковцям говорити про «політику дискримінації угорців Закарпаття за етнічною ознакою. [8, 102–104]. Лише в останній рік життя Й. Сталіна масові репресії щодо угорців Закарпаття послабилися, а після смерті «вождя народів», коли почалася відлига й десталінізація в усіх сферах суспільного життя, угорців почали звільняти з концтаборів і частково реабілітовувати як незаконно репресованих.

Протягом усього періоду існування радянської влади на Закарпатті угорці все-таки залишилися проживати компактно, переважно в Притисянській низовині, здебільшого в сільській місцевості.

Не дивлячись на те, що угорці Закарпаття стійко зберегли свою мову, традиції, етнічну специфіку і мають чітко сформовану національну свідомість, новітні умови вплинули на етнічну щільність угорців. «Недостатність промислового розвитку та політична кон'юнктура були тими чинниками, які затримували соціально-культурне будівництво в угорських поселеннях. Школи, бібліотеки, клуби, лікарні, дитячі садки і ясла тут споруджувалися за радянським зразком. Це утруднювало задоволення національно-культурних потреб угорців. Мережа бібліотек, сільських клубів, будинків культури та художня самодіяльність були зорієнтовані на російськомовні радянські стандарти. Фонди сільських і міських бібліотек переважно формувалися російськомовною літературою, а угромовний книжковий фонд майже повністю складався з шкільних підручників, посібників, газет, журналів і радянської пропагандистської літератури» [7, 125]. Угорськомовної літератури у той час видавалось досить мало, а жорсткий партійно-державний апарат всіляко обмежував її легальне завезення з Угорщини. Особливо контроль за угорськомовним населен-

ням Закарпаття посилювався після революційних подій в Угорщині, а також постанови ЦК КПРС «Про підвищення відповідальності керівників органів преси, радіо, телебачення, кінематографії, установ культури і мистецтва за ідейно-політичний рівень матеріалів, що публікуються, та репертуару» (7 січ. 1969 р.) та постанови ЦК КПУ «Про посилення цензури». Зокрема в останній постанові зауважено, що «деякі обкоми, міськкоми і райкоми КП України знизили вимогливість до органів преси, радіо, кіно, телебачення, видавництва, установ культури і мистецтва, рідко обговорюють питання про їх роботу, не вживають ефективних заходів до зміцнення їх професійно підготовленими, політично зрілими кадрами» [9, 454].

Після проголошення незалежності України процес культурницької діяльності угорськомовного населення значно активізувався. Дослідники та експерти визнають, що досвід української державності виявляється плідним для оптимізації, насамперед етнокультурного життя угорської національної меншини Закарпаття. Угорці розбудували національну систему освіти та виховання, створили численні національно-культурні товариства, володіють угорськомовними засобами масової інформації [1; 2; 3; 5; 7].

За даними останнього перепису (2001) найбільша кількість угорців мешкає в Берегівському районі. Відповідно до офіційних даних на Берегівщині особи угорської національності складають 76,1 % від усього населення району, українці – 18,8 %. В 25 селах району угорці складали абсолютну більшість мешканців, в окремих (всього 9 сіл) українців є лише від 3-х до 5-ти % (Нове Село, Чікош, Батьово, Яноші та ін.). У місті Берегове угорці складають 48,1 %, українці – 38,6 %. Значний відсоток угорці складають серед населення інших районів Закарпаття: Ужгородський – 33,4 % (м. Ужгород – 6,9 %), Виноградівський – 26,2%, Мукачівський – 12,7 % (м. Мукачево – 8,5 %), Хустський – 3,9 % (м. Хуст – 5,4 %), Рахівський – 3,2 %, Тячівський – 2,9 %.

Угорськомовні медіа Закарпаття, які покликані задовольняти інформаційні потреби цього етносу, донині залишаються практично зовсім недослідженим явищем і причин цьому є чимало. Назвемо дві, на нашу думку, найважливіші: тривалий час цьому заважали радянські партійно-ідеологічні чинники, сьогодні – брак журналістів-науковців, що володіють угорською мовою. Стає все складніше ґрунтовно опрацьовувати найдавнішу угорськомовну періодику Закарпаття, оскільки з самого початку не все збереглося в місцевих архівах, а з плином часу періодичні видання руйнуються, постає небезпека їх повної втрати. Нами зафіксовано 33

угорськомовні періодичні видання, що видавалися на території Закарпаття в дорадянський період (див. Дод. 1). Зумисне до них не зараховано газету «Kárpáti Igaz Szó» («Карпатське слово правди», видається з 1945 р.), що стала спадкоємницею «Munkás Ujság» («Робітничка газета», заснована 1920 р.) і єдина збереглася в інформаційному просторі після встановлення на Закарпатті радянської влади й донині.

Питання про початки угорськомовної преси на Закарпатті залишається й донині відкритим. Дискусійні моменти щодо появи першого часопису не знайшли свого чіткого вирішення в нечисленних наукових розвідках. Дослідник П. Лісовий вважав, що першою угорськомовною газетою на Закарпатті слід вважати «Kárpát Hirnök»: Társadalmi, népgazdasági, s közhasznú ismeretek közlönye («Карпатський вісник»), яка з'явилася в 1861 р., набиралася латинським шрифтом, а її власником був Кароль Егер, за періодичністю це був тижневик [10]. Спочатку часопис набирался в угорському місті Шарошпотоці. Лише перші чотири числа, очевидно через брак шрифтів в Ужгороді, друкувалися в Шарошпотоці, «отъ пятого числа, дня 14 юлія 1861 р. K. Hirnök выходив уже въ Унгварь, а такъ отъ сего дня треба раховати початки унгарского друкарства, уже сталого» [15, 277, 278]. «Kárpát Hirnök», як свідчить бібліографія М. Лелекача та І. Гарайди, проіснував недовго (з 1 лип. до 29 груд. 1861 р.), вірогідно через брак шрифтів в Ужгороді та складність їх завезення з центральної Угорщини.

Однак питання про те, що саме «Kárpát Hirnök» є першою угорськомовною газетою на Закарпатті, на нашу думку, спірне. Якщо уважно вчитатися в дослідження Г. Стрипського, то можна стверджувати, що угорськомовна преса на Закарпатті бере свій початок не з 1861 р., а з 1845 р., коли з'явилася газета «Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap» («Кошицько-Ужгородський інформаційний листок»). Жодного номера цього часопису до наших днів не дійшло, але дослідник, ґрунтовно проаналізувавши архівні документи, що стосувалися місцевої преси, перекоонує нас, що газета виходила на Закарпатті після того, як було отримано лист-дозвіл «Намѣстничой Рады» у 1845 р. (детально це запроцьовано в Кошицях 7 січня 1846 р.), тоді «кошицький друкер Еллинггер отворив філіялку въ Ужгородъ, то есть перенесъ изъ Кошиць якусь часть приборов своей друкарнѣ и р. 1845 зачав издавати газету, словами Месароша «Értesítő». Однакже сеся титула хибна» [11, 265, 266]. Науковець упевнений, що філіал видання не міг мати іншої назви, аніж на яку дали дозвіл. Еллингерові надано дозвіл, аби свою газету, «названу въ томъ письмѣ може

лиш загально словами: Kassa-Ungvári Hirdetményi lap, розширивъ и биллетритичными статьями. Отже, не знаю, было то Értesítő, ци Hirdetményi lap, лише приложник Kassa-Ungvári есть бизовным...» (тобто, дослідник вважає, що назва додатку відображає заголовну назву газети). Я. Стрипський для підтвердження свого припущення наводить приклади подібних періодичних видань в інших містах Угорщини, приміром «Debreczen Nagyváradi Értesítő» («Дебреценсько-Великоварадський вісник»). Дослідник переконаний, що газета в Ужгороді виходила «бизовно зъ таким же обсягом тексту, яким і кошицька...». І ми схильні називати першою ужгородською газетою «Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap» [11, 266]. Отже, перший часопис на Закарпатті з'явився угорською мовою, бо «руська» «Церковна газета» І. Раковського почала друкуватися лише у 1856 р.

Така ситуація з початком газетярства на Закарпатті не є прямо пов'язана з поліетнічністю регіону, не вирізняється унікальністю, швидше навпаки – типовістю. В історії розвитку світової та вітчизняної преси є досить звичною ситуація, коли через різні обставини перше періодичне видання друкувалося мовою чужою для переважної більшості населення краю чи навіть держави у цілому, або, коли не збережено жодного примірника часопису й довідуємося про нього лише з інших джерел. Подібне спостерігаємо з першими львівськими газетами «Kurier Lwowski» («Львівський кур'єр»), що з'явився 9 липня 1749 р. польською мовою, а в 1772 р. «там же виходив якийсь сурогат газети «Суплімент» («Повідомлення»), жоден примірник якої не дійшов до наших днів. Дійшов лише комплект тижневика французькою мовою «Газет де Леополь», що його видавав львівський шевальє Оссуді за зразком тодішніх аналогічних французьких видань у Варшаві й Відні. Тут вміщувалась різноманітна хроніка придворного життя й місцевих церковних акцій, а також книжково-бібліографічні оповістки» [12, 262].

З історії розвитку журналістики Угорщини довідуємося, що найперші часописи теж не друкувалися мовою державотворчого етносу. Зокрема перші угорські періодичні видання друкувалися латиною («Mercurius veridikus Yungarikus» – «Угорський правдивий Меркурій», 1705), згодом німецькою, але не угорською мовою.

Щоразу потужний вплив та поштовх на розвиток закарпатської преси мали політичні події. А тому говорити про послідовну інформаційну політику угорськомовних видань складно, навіть тих, де редакторами були русини-українці. Не стала винятком авторитетна для свого часу газета «Ungvári Közlöny» («Ужго-

родські повідомлення»), яку спочатку очолив Стефан Ромжа, гімназійний професор релігії, згодом – серб Іван Йовановіч, а відтак – знову русин Стефан Дудинський. Через підтримку газетою постаті та політики Лайоша Кошута, ватажка угорської революції 1848–1849 рр., який виступив проти Габсбурзької імперії, та вимагав незалежності для Угорщини, дехто з дослідників [11] кваліфікував видання як орган опозиції, так званої «48-asok» (прихильники 48-го). Піддаючись політичним віянням, часопис був непослідовним так само, як і його кумир, особливо в політиці щодо устрою та мовної політики національних регіонів Угорщини, у тому числі й Закарпаття. Такий підхід редколегії «Ungvári Közlöny» до «руських» інтересів значною мірою змусив частину закарпатсько-української інтелігенції змінити ставлення до видання та дистанціюватися від нього.

Окремі ж угорськомовні видання того часу зайняли на диво виважену й етнічно толерантну позицію, серед них і газета «Kelet» («Схід», 1888 р.), заснована Юлієм Дрогобицьким, директором Ужгородської учительської семінарії. З 1892 р. редактором видання став радванський парох Костянтин Левицький. Часопис звертав особливу увагу на соціальне становище «руської» інтелігенції та простого народу, обстоював права греко-католицької церкви, на його сторінках друкувалися статті, присвячені питанням педагогіки, етнографії тощо. Одне слово, видання, хоч і проголошувало себе угорським греко-католицьким тижневиком, але, крім суто релігійних питань, піднімало цілу низку актуальних суспільних проблем того часу, обстоюючи інтереси простого народу, зокрема «руського». Августин Волошин, оцінюючи роль цієї газети серед інших тогочасних часописів, писав: «Kelet» усилювався бути таким мадярським органом підкарпатських русинів, яким були руський «Свѣт» або «Карпат». Од 1897 р. сталася політичною, підпорювала кат. (народну) партію. Після появи «Gk. Szemle» у котрий час «Kelet» перестав виходити. В національній ділі менше рішительний напрям мала друга мадярська газета «гр. католиків» «Kárpát Lapok», редагована Владимиром Раманцьом. Ся газета виходила од рока 1895 до кінця 1903. В 1899 році став видавати др. Александер Микита, проф. богословія свою чисто богословську газету «Felvidéki Sion» («Верховинський Сіон»), котра виходила лиш за 3 роки. Др. Ал. Микита в сій газеті усилювався популяризувати пізнання богословські, толковав наш обряд, подава інтересантні статті з історії церкви нашої і із ширення христ. віри» [13, 66]. Колоритним для початку ХХ століття було єдине сатирично-гумористичне видання угорською мовою «Grimász» («Гримаса»).

Типово закарпатські періодичні видання, що видавалися в дорадянський період угорською мовою, у першу чергу досить чітко поділяються за редактурую: 1) видання, які редагували етнічні угорці; 2) часописи, де редакторами були закарпатські українці; 3) угорськомовна періодика, яку редагували представники інших національностей. Зокрема такий поділ пропонує дослідник В. Габор [14]. До нього в описі видань Закарпаття маємо лише поголовну (хоч і дуже ґрунтовну для свого часу) характеристику усієї преси краю загалом (М. Лелекач, І. Гарайда «Загальна бібліографія Подкарпаття», Унґвар, 1944). Тематично видання варто кваліфікувати як соціально-релігійно-культурницькі. Хоча окремі видання дорадянського періоду й ставали на платформи політичних партій, проте не були до кінця їх «агітаторами й пропагандистами». Виняток становить період окупації Закарпаття режимом М. Горті (1939–1944), коли проводилася відверта політика на знищення ненадійних та підозрілих.

Угорськомовна преса Закарпаття в радянський період пройшла кілька етапів. Окремі з них можна схарактеризувати як часткове завмирання угорського культурницького життя та дискримінацію угорського етносу. Так сталося одразу після встановлення нової влади й курсу на побудову соціалістичного суспільства, всупереч постулатам інтернаціоналізму, угорськомовна преса перестала друкуватися. Було розпочато швидкий процес націоналізації заводів, залізничного транспорту, засобів зв'язку, промислових підприємств. «Крім того, націоналізації підлягали всі підприємства поліграфічної промисловості – друкарні, літографії, цинкографії...; заклади освіти – початкові, середні та спеціалізовані; культурно-освітні установи – кінематографи, театри, стадіони» [6, 622]. Нова влада проводила недолугу політику щодо національної освіти, «для дітей угорської національності достатньої кількості шкіл не вистачало. Це мотивувалося тим, що частину вчителів угорських шкіл від педагогічної діяльності було усунуто. Особливо виникли проблеми з відкриттям неповно середніх та середніх шкіл з угорською мовою навчання, про що свідчать скарги угорського населення в урядові установи України» [6, 648]. Усе це відбувалося на фоні масових арештів «ненадійних» елементів серед закарпатських угорців та німців, які відправлялися в табори для військовополонених. Щодо тогочасної інформаційної політики в поліетнічному регіоні, то часто доходило до абсурдних ситуацій, які аж ніяк не сприяли зміцненню довіри до нової влади. Так, голову народного комітету в угорськомовному селі Саловка Петра Гусара було звільнено з цієї посади (без згоди

односельців) за те, що «відмовлявся одержувати «Вісник Народної Ради», бо в селі ніхто не розумів по-українськи. Його дії були визнані «антинародними і провокаційними» [6, 650].

У регіоні створювалася нова, жорстка радянська інформаційна система, у тому числі й для угорського етносу. Комуністична угорськомовна газета «Munkás Ujság» («Мункаш уйшаг») стала «Kárpáti Igaz Szó» («Карпаті igaz szó») і протягом 1946–1967 рр. виходила дублюючи «Закарпатську правду», орган місцевого обкому компартії. Відносна автономія газетярського життя угорців почалася із березня 1967 р., коли «Kárpáti Igaz Szó» почала виходити як самостійне угорськомовне видання. Після проголошення незалежності України «Kárpáti Igaz Szó» кваліфікують як єдину загальнодержавну угорськомовну газету в країні.

Загалом від часу встановлення радянської влади й до 1967 р. на Закарпатті, крім угорського дублювання «Закарпатської правди», виходило ще два: у 1952 р. почав друкуватися «A kommunizmus fényei», дублювання ужгородської районної газети «Вогні комунізму», органа місцевого райкому компартії, 27 березня 1957 р. виходить «A Kommunizmus Zászlaja», дублювання «Прапора комунізму», органа Виноградівського райкому компартії. Друкування угорського дубляжу залежало від забаганок партійних чиновників і в залежності від курсу партії він міг припинятися. Так сталося у виноградівській районці: у 1962 р. друкування угорського дублювання було припинено і відновлено лише у квітні 1965 р. Єдиною газетою в Закарпатті, яка тривалий час виходила угорською мовою, була «Veres Zászló» («Червоний прапор»), заснована 9 грудня 1945 р. як орган Берегівського райкому компартії, з 1 січня 1955 р. починає друкуватися український двійник газети. Практично всі угорськомовні двійники з тими чи іншими трансформаціями, які диктувалися постановами ЦК КПРС, проіснували до самого розвалу СРСР. Говорити про якусь самостійність та унікальність публікацій у закарпатській угорськомовній періодиці цього часу не доводиться. Структура часописів, тематика та зміст не відрізнялися від решти газетних видань Закарпаття, одне слово, нічим, окрім мови. Процес лібералізації, у тому числі щодо угорської преси, почався після смерті Й. Сталіна. Проте не слід вважати, що це були потужні демократичні процеси, що торкнулися всіх підвалин суспільного життя. Процес радянзації був уже добре вкорінений на Закарпатті. Однак на закарпатських угорців величезний вплив мали революційні події в сусідній Угорщині, що сталися восени 1956 р. «Відлига», що почалася в СРСР після смерті

Сталіна у 1953 р., через низку історичних, національних та геополітичних причин вплинула на угорське суспільство значно глибше і серйозніше, ніж на сусідні країни соцтабору. Під тиском Москви, стривоженої назріванням суспільного конфлікту в Угорщині, М. Ракоші був змушений погодитися на певну лібералізацію політичного курсу. Він залишився першим секретарем ЦК УПТ, але посаду прем'єр-міністра отримав член політбюро Імре Надь, уряд якого намітив програму сміливих реформ. Зокрема було зроблено акцент на прискореному розвитку сільськогосподарського виробництва, легкої та харчової промисловості. Почалася реабілітація незаконно засуджених, активізувалася діяльність громадських організацій» [15]. Після введення радянських військ до Будапешту та придушення угорської революції КДБ почало справжнє полювання на прихильників революційних змін. «В історію революції золотими сторінками вписано запеклий опір повстанців у районі кінотеатру «Корвін» і в центрі Пешта, на площі Москви в Буді, у промисловому районі столиці Чепелі. Залишки озброєних загонів пішли в підпілля. Після закінчення воєнних дій за ними почалося справжнє полювання радянських спецслужб, що розв'язали масовий терор проти «контрреволюціонерів». До середини листопада радянські органи безпеки заарештували 1372 особи, серед яких було чимало невинних угорських громадян, частину з яких, насамперед молодь, усупереч міжнародним правовим нормам вивезли до СРСР. В Угорщині розпочалися військово-польові суди. Серед засуджених до страти був і лицар Угорської революції Імре Надь» [15]. Після революційних подій в Угорщині пройшла хвиля арештів серед угорськомовного населення Закарпаття. Одночасно сталися деякі ідеологічні послаблення, на Закарпатті активізувалася угорськомовна літературна діяльність, угорські поети краю друкуються на сторінках «Kárpáti Igaz Szó» та в періодичних виданнях Угорщини. Зокрема з'являються твори Ласла Балли, Вілмша Ковача, згодом Барабари Салаї, Деже Ченгері, Дьєрдя Дупки, Кароя Балли та ін. Їхня творчість отримує позитивні відгуки на сторінках регіональної та республіканської україномовної преси. Зокрема 1957 р. про збірку поезій «Rohanó évek sodrában» («В потоці років») Л. Балли з'являються позитивно-піднесені рецензії: «Слово угорського поета» Ю. Шкробинця («Закарпатська правда», 4 січ.), «Щирий голос» С. Панька («Літ. газета», 15 листоп.) тощо. Проте, крім появи літературних творів та окремих наукових розвідок угорською мовою нічим особливим етнічне життя угорців на сторінках преси не вирізнялося аж до початку

перебудови в СРСР. Перехід від єдиного суб'єкта управління засобами масової інформації в роки монополії комуністичної влади до ринкових реформ періоду перебудови значно розширив тематичну палітру преси. Поволі змінювались функції ЗМІ та їх роль, послабшала роль преси як агітатора, пропагандиста й організатора мас. Звільнившись від тотальної опіки, на сторінках крайової, у тому числі й угорськомовної преси, друкуються архівні, перш за все секретні матеріали, які реабілітують несправедливо переслідуваних та забутих. Активно друкуються матеріали, які засуджують злочини посадових осіб, котрі ще кілька років тому були поза критикою. У цей період виник особливо сильний зв'язок між редакцією й читацькою аудиторією, із захопленням перечитуються часто передруковані з інших видань матеріали повернутої літератури, ведуться дискусії про білі плями в історії, піднімаються проблеми екології (зокрема Пістрялівської РЛС), питання про НЛО, які були засекречені. Разом із тим ЗМІ потерпали від політичного безладу й поглиблення соціально-економічної кризи в державі, читацька аудиторія усе більше не довіряла обіцянкам М. Горбачова та іншим авторам перебудови.

Після проголошення незалежності на Закарпатті особливо активно поширюється культурно-національний рух, найбільшою мірою в краї це стосувалося угорського етносу. Так лише упродовж 1993–2000 рр. були зареєстровані десятки національно-культурних громадських організацій угорців: Товариство угорської культури Закарпаття (1993), Товариство угорської інтелігенції Закарпаття (1993), Демократична спілка угорців України (1993), до складу якої долучилися, крім закарпатських (Форум угорських організацій Закарпаття, Мукачівський літературно-просвітний клуб ім. Ференца Ракоці II, Закарпатське угорське товариство працівників охорони здоров'я, Свалявський угорський культурний союз, Тячівське угорське культурне товариство, Спілка угорських журналістів Закарпаття, товариство угорської культури Березівщини, Закарпатська угорська спілка «Газда» та ін.) товариства з інших регіонів України (Товариство угорської культури Львівщини, Товариство угорців Івано-Франківська «Балатон», Дніпропетровське товариство угорців, Київське товариство угорців, Кримське товариство угорців ім. Шандора Петефі та ін.). Щоправда, радикальні настрої деяких членів угорських товариств (зокрема ТУКЗ) з підтримки будівництва пам'ятника здобуття угорцями нової батьківщини на місці розстрілу карпатських січовиків на Верецькому перевалі, утворення автономного угорського Притисянського району викликає гарячі дискусії в регіональній

та загальнодержавній пресі [16]. Угорщина ж останнім часом намагається проводити чітку та виважену політику щодо України й активно підтримує українські дії, що потребують міжнародного визнання [17], але разом із тим усіляко сприяє існуванню угорських товариств на Закарпатті.

У цьому зв'язку зауважимо, що саме національно-культурні спілки стали першими ініціаторами створення нових незалежних угорськомовних ЗМІ на Закарпатті. Упродовж нетривалого часу після проголошення незалежності в Закарпатті замість півтора десятка обласних та районних газет було зареєстровано близько 300, значна частина з них була задекларована як угорськомовні. Окремі з них зникли з інформаційного простору, до прикладу, так сталося з газетою «Суспільство, економіка, культура», яку намагався видавати Форум угорських організацій Закарпаття; дитячим журналом «Irka» («Зошит») Закарпатського угорськомовного педагогічного товариства. За нашими підрахунками, більш-менш регулярно з'являються в інформаційному просторі 15 угорськомовних видань (див. Дод. 2). Частина цих видань й далі дотаційна та перебуває під державною опікою («Kárpáti Igaz Szó», «Beregi Hirlap», «Ungvári vidéki hírek», «Nadyszőlős-vidéki hírek»), інші – відносно незалежні та провадять інформаційну політику свого видавця, або редакційного колективу («Kárpátaloi szemle», «Kárpátalja»). Партійної преси серед угорськомовних видань практично не виявлено, хоча й були спроби створити орган соціал-демократичної партії (об'єднаної) через «Notármenti szocialdemokrata» («Прикордонний соціал-демократ»). Цікавим явищем є дитяча («Babita»), скаутська («Nyomkereső») та релігійна («Új hojtás») преса. Кожна з них може бути предметом окремого дослідження. Разом із тим сучасна угорськомовна преса засвідчує, що в інформаційному просторі Закарпаття не лише збільшилась кількість періодичних видань, а й відбулися разючі якісні типологічні зміни преси в нових умовах.

Таким чином, угорськомовна преса Закарпаття – важлива складова регіонального медійного простору. Значною мірою завдяки цій періодиці угорський етнос, пройшовши шлях історичних і соціально-політичних потрясінь, зберіг мову, культуру, прадідівські традиції та звичаї й активно пропагує національні здобутки рідною мовою. Щоправда, у своїй розвідці ми торкнулися лише окремих проблем становлення та розвитку угорськомовної періодики, які можуть бути поглиблені в інших дослідженнях. Окремого ґрунтовного вивчення чекають угорськомовні радіо- й телепрограми, що транслюються на Закарпатській ОДТРК «Тиса 1».

1. *Хунгарология* в Ужгородском государственном университете: Библиографический указатель. – Ужгород : Изд-во «Радянське Закарпаття», 1990. – 160 с.
2. *Бабинець І.* Становлення українсько-угорських міждержавних відносин (1991–1993 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідом. зб. наук. пр. на пошану члена-кореспондента НАН України І. М. Мельникової / [відп. ред. С. В. Віднянський]. – К. : Ін-т історії НАН України, 2003. – Вип. 12. – С. 85–94.
3. *Бабинець І. І.* Закарпаття в системі міждержавних відносин України і Угорської республіки (1991–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2004. – 24 с.
4. *Остапець Ю. О.* Закарпаття через призму політичних виборів: монографія [Серія «Studia regionalistica»] / Ю. Остапець, М. Токар. – Ужгород : Вид-во «Карпати», 2009. – 408 с.
5. *Берені Андраш.* Суспільно-політичне становище та культурний розвиток угорської національної меншини Закарпатської області (1991–2004 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Андраш Берені ; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2007. – 224 с.
6. *Нариси історії Закарпаття.* – Т. II (1918–1945) ; [редкол.: І. Гранчак, Е. Балагурі, І. Грицак та ін.]. – Ужгород : Закарпаття, 1995. – 663 с.
7. *Малець О. О.* Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40–80-х рр. ХХ ст. / Малець Олександр. – Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2004. – 188 с.
8. *Лемак В.* Колективізація на Закарпатті, або Як комуністи знищували господаря [Календар українців Угорщини] / В. Лемак. – Ужгород, 2000. – С. 102–104.
9. *Постанова ЦК КПУ* про посилення цензури/ Історія української культури : зб. матеріалів і докум. / [упоряд. Б. І. Білик, Ю. А. Горбань, Я. С. Калакура та ін. ; за ред. С. М. Кляпчук, В. Ф. Остафійчук]. – К. : Вища школа, 2000. – 607 с.
10. *Лисовой П. Н.* Журналистика Закарпаття другої половини ХІХ – першої половини ХХ століть і її зв'язи з іншими українськими землями і Росією : автореф. дисс. ... д-ра філол. наук / П. Н. Лисовой. – Киев, 1970. – 48 с.
11. *Стрипський Я.* Початки друкарства на Подкарпатті // Зоря-Најнал. – 1942. – Ч. 3/4. – С. 261–289.
12. *Федченко П. М.* Преса та її попередники / П. М. Федченко. – К. : Наукова думка, 1969. – 350 с.
13. *Волошин А.* Спомини: Твори / А. Волошин ; [упоряд., перед., підгот. текстів та прим. О. Мишанича, П. Чучки]. – Ужгород : Гражда, 1995. – 447 с.
14. *Ґабор В.* Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр): Історико-бібліографічне дослідження / В. Ґабор. – Львів, 2003. – 564 с.
15. *Віднянський С.* У «дружніх» обіймах Кремля. До 50-річчя Угорської революції 1956 року // «Дзеркало тижня», № 40, 21 жовт. 2006 [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/48145#article>.
16. *Федака П.* Дружба між двома народами може бути тільки взаємною // Закарпаття онлайн [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-20515-Pavlo-Fedaka>.
17. *Плоскіна В.* Засудження Голодомору в Україні Парламентом Угорщини [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.ukrajinci.hu/parlament/rezolyucija.htm>.

Д о д а т к и

Додаток 1. Угорськомовні періодичні видання на Закарпатті у 1845–1945 рр.

1. «Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap» («Кошицько-Ужгородський інформаційний листок»), 1845 р.
2. «Közérdekek Csarnoka» («Загальногромадська галерея»), 1867 р.
3. «Ungvári Közlöny» («Ужгородські повідомлення»), 1867 р.
4. «Ungvár»: Közérdekű Hetilap («Ужгород»), 1880 р.
5. «Magyar Kárpát»: Melléklet az orosz «Kárpáthoz» («Угорський Карпат»), 1875 р.
6. «Kelet»: A magyarországi görög katolikusok érdekeit képviselő hetilap («Схід»), 1888 р.
7. «Kárpát Lapok»: Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap («Карпатські листки»), 1895 р.
8. «Görög Katolikus Szemle»: Egyházi és társadalmi hetilap («Греко-католицький огляд»), 1899 р.
9. «Felvidéki Sion»: G.-kath. Egyházi s irodalmi foluóirat («Верховинський Сіон»), 1899 р.
10. «Kárpát» («Карпат»), 1919 р.
11. «Kárpát Hírnök»: Társadalmi, népgazdasági, s közhasznú ismeretek közlönye («Карпатський вісник»), 1861 р.
12. «Felvidék» («Верховинський край»), 1863 р.
13. «Ungvári Hírlap» («Ужгородські новини»), 1867 р.
14. «Uj Közlöny»: Pártinkívüli Polit. Napilap («Новий вісник»), 1868 р.
15. «Ung» – Ungvár («Унг-Ужанщина»), 1873 р.
16. «Magyr Tanítjelölt»: Óvó-, tanítynőés tanítjelöltel lapja («Угорський помічник учителя»), 1908 р.
17. «Ruszinszkói Népszava»: A ruszinszkói social-dem. part központi közlönye («Русинське народне слово»), 1921 р.
18. «Néplap»: Ismeretterjesztő társadalmi és gazdasági hetilap («Народний листок»), 1922 р.
19. «Grimász» («Гримаса»), 1923 р.
20. «Határszéli Ujság»: A Ruszinskyi ker.szos. part hivatalos hetilapja («Прикордонна газета»), 1923 р.
21. «Kárpáti Híradó» («Карпатський вісник»), 1924–1933 рр.
22. «Keleti Ujság» («Східна газета»), 1923 р.
23. «Köztársasági Híradó» («Республіканський вісник»), 1924 р.
24. «Köztársasági Magyar Híradó» («Республіканський угорський вісник»), 1924 р.
25. «Munkás Ujság»: A Csehszlov.komunista part P.R. kerületének hivatalos közlönye («Робітничка газета»), 1924 р.
26. «Kárpátalja»: Politikai, gazdasági és társadalmi hetilap. – Megjelenik minden vasárnap. Sz. («Подкарпаття»), 1926 р.
27. «A Polgár» («Громадянин»), 1927 р.

28. «Magyar Iskola»: A podkárpatzskáruszi általános Magyar tanulóegyetem hivatalos lapja («Угорська школа»), 1928 р.
29. «Kárpáti Vasárnap»: A magyar-ruthén testvériség lapja. – Megjelenik minden vasárnap («Карпатська неділя»), 1939 р.
30. «Jövő» («Майбутнє»), правдоподібно, що часопис виходив у 30-х рр. ХХ ст.
31. «Magyar Élet» («Угорське життя»), ймовірно видається, що часопис виходив у 30-х рр.
32. «Szabadság»: A szocialdemokr. part polit. és gazdasági hetilapja («Свобода»).
33. «Kárpáti Magyar Hírlap» («Карпатські угорські новини»), 1920 р.

Додаток 2. Новітні угорськомовні періодичні видання на Закарпатті (1945–2013 рр.).

1. «Kárpáti Igaz Szó» («Карпатське слово правди»), газета Закарпатської обласної ради та облдержадміністрації. Видання засновано у січні 1920 р. під назвою «Munkás Újság» («Робітничка газета»). Упродовж 1946–1967 рр. виходить як дубляж обласної газети «Закарпатська правда», з березня 1967 р. знову самостійне видання.
2. «Beregi Hírlap» («Вісник Берегівщини»), газета заснована 1 січня 1945 р. під назвою «Veres Zászló» («Червоний прапор») як орган Берегівського райкому компартії, із 1 січня 1955 р. виходить український дубляж.
3. «Ungvári vidéki hírek» («Вісті Ужгородщини»), угорськомовний дубляж газети Ужгородської райради та райдержадміністрації, друкується із 1952 р. До 1991 р. виходить під назвою «A kommunizmus fényei» («Вогні комунізму»). Україномовна газета заснована 1949 р.
4. «Nadyszőlős-vidéki Hírek» («Новини Виноградівщини»), угорськомовний дубляж газети Виноградівської райради та райдержадміністрації, друкується із 27 березня 1957 р. під назвою «A Kommunizmus Zászlaja» («Прапор комунізму»). У 1962 р. друкування угорського дубляжу було припинено і відновлено у квітні 1965 р. Із 1990 р. газета має теперішню назву.
5. «Kárpátaloi szemle» («Закарпатський огляд»), газета заснована 28 жовтня 1993 р. Товариством угорської культури Закарпаття.
6. «Kárpátalja» («Закарпаття»), газета заснована 25 грудня 2000 р. ТзОВ «Карпатоліо».
7. «Kárpáti Magyar kronika» («Карпатська угорська хроніка»). Газета заснована 2000 р. Товариством угорської інтелігенції Закарпаття як громадсько-політичне видання.
8. «Nyomkereső» («Слідопит»), журнал заснований 2 червня 1995 р. Закарпатською асоціацією угорських скаутів.
9. «Szolyvai krónika» («Свялявська хроніка»), газета заснована 7 лютого 1995 р. Свялявським угорським культурним союзом.
10. «Hotármenti szocialdemokrata» («Прикордонний соціал-демократ»), газета-тижневик, заснована 1999 р. обласним бюро Закарпатської обласної організації Соціал-демократичної партії України (об'єднаної).
11. «Új hojtás» («Новий пагін»), газета заснована 2000 р. Закарпатською Апостольською адміністрацією Римо-католицької церкви.
12. «Babita» («Чубчик»), газета заснована 4 листопада 1994 р. редакцією журналу «Тарогато» як часопис для дітей.
13. «Csizaj» («Чизай»), журнал виходить із 29 грудня 2000 р., заснований спільним українсько-американсько-російським підприємством «Айсберг» як науково-практичне видання.
14. «Bereg-info» («Берег-інфо»), газета зареєстрована 17 жовтня 1995 р. Степаном Карловичем Сабослаєм.
15. «Szivárvány» («Райдуга»), часопис зареєстровано 19 жовтня 1993 р. К. К. Товтом та М. І. Балогом як громадсько-політичне видання.

Подано до редакції 17. 09. 2013 р.

Bidzilya Yuriy. The Hungarian press in Transcarpathian Region.

The article covers the main stages of forming of the Hungarian ethnos in Transcarpathian Region in the different socio-political and historical conditions. The main problems of origin, development and state of the modern Hungarian press are investigated.

Keywords: the Hungarian press, informational space, the Ukrainian-Hungarian relations, self-awareness.

Бидзиля Ю. М. Венгерская пресса на Закарпатье.

В статье рассматриваются основные этапы формирования прессы венгерского этноса Закарпаття в разных социально-политических и исторических условиях, анализируются проблемы зарождения, становления и современного функционирования венгриязычной периодики края.

Ключевые слова: венгерская пресса, информационное пространство, пресса, украинско-венгерские связи, самосознание.